

SPREMNOST STUDENATA – BUDUĆIH UČITELJA ZA KREIRANJE DEMOKRATSKE KULTURE U ŠKOLI¹

Margareta Skopljak²

Želimir Dragić³

Draženko Jorgić⁴

Rolf Gollob⁵

Rezime

Cilj našeg istraživanja bio je ispitati samoprocjenu spremnosti studentkinja učiteljskog studija za kreiranje demokratske kulture u školi kroz eksperimentalni program u okviru dva nastavna predmeta: Vaspitanje za demokratiju i Metodika vaspitanja za demokratiju (tokom jedne akademske godine). Uzorak je uključivao 23 studentkinje treće godine Učiteljskog studija i primijenjen je eksperiment sa jednom grupom. Analiza prikupljenih podataka iz početnog, intermedijarnog i završnog mjerenja izvršena je kvantitativno i kvalitativno. Nalazi istraživanja pokazali su da ovaj eksperimentalni program, temeljen na raznim relevantnim sadržajima, interaktivnim modelima, vježbama kritičkog i kreativnog mišljenja, doprinosi boljoj spremnosti studentkinja za stvaranje i razvoj demokratske kulture u školi. Time je potvrđena glavna hipoteza istraživanja. Rezultati ovog andragoško-metodičkog istraživanja predstavljaju značajan doprinos poboljšanju profesionalnih kompetencija studenata – budućih učitelja, podsticanju i jačanju demokratske kulture u školi, te razvoju građanskog vaspitanja i obrazovanja uopšte.

Ključne riječi: demokratska kultura škole, demokratski principi škole, građansko vaspitanje i obrazovanje, studenti – budućí učitelji.

¹ Eksperimentalni program proizašao je iz projekta *Priprema budućih nastavnika na Zapadnom Balkanu: Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava 2019–2021*, koji finansira Evropski Wergeland centar (The European Wergeland Centre).

² Margareta Skopljak je doktor pedagoških nauka i vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. E-adresa: margareta.skopljak@ff.unibl.org

³ Želimir Dragić je doktor nauka metodike razredne nastave i docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. E-adresa: zelimir.dragic@ff.unibl.org

⁴ Draženko Jorgić je doktor pedagoških nauka i redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. E-adresa: drazenko.jorgic@ff.unibl.org

⁵ Rolf Gollob je doktor pedagoških nauka i redovni profesor Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Cirihi (Švajcarska). E-adresa: rolf.gollob@phzh.ch

Uvod

Važnost građanskog vaspitanja i obrazovanja najviše je naglašena u segmentu podsticanja demokratske političke kulture, ali i u segmentu podsticanja demokratske kulture u školama. Demokratska kultura u školi uključuje otvorenu raspravu, glas učenika u donošenju odluka, otvorenu komunikaciju s poštovanjem i snažno partnerstvo između škole i zajednice. Specifični okvir demokratske kulture u školi uključuje: prepoznavanje građanske svrhe obrazovanja, smisleno učenje građanskog znanja, saradnju, međusobno povjerenje, pozitivnu interakciju, učestvovanje, učenje i angažman zajednice (Torney-Purta, Lopez, 2006). Pod demokratskim principima u školama podrazumijevamo stil rada svih polaznika u školama koji se temelji na saradnji, aktivnom učestvovanju, toleranciji, jednakosti, argumentovanju i slično. S obzirom na značaj građanskog vaspitanja i obrazovanja u podsticanju demokratske kulture u školi, ističemo da „različiti programi građanskog vaspitanja i obrazovanja u školama uglavnom dijele zajednički cilj, a to je osigurati da mladi steknu znanja, sposobnosti i stavove potrebne za aktivno i odgovorno vršenje uloge građanina, no mogu se razlikovati s obzirom na razumijevanje koncepta građanstva koji žele promovisati tim programom“ (Šalaj, 2015: 248).

Demokratski principi trebalo bi da budu integrisani u sve sfere demokratskog društva, pa tako i u području vaspitanja i obrazovanja. Dispozicije na kojima se temelje demokratski principi jesu poštovanje, odgovornost, samopoštovanje i samopouzdanje, povjerenje, briga, pristojnost i opraštanje (Edgar et al., 2002; Јоргић, 2004). Takođe, istakli bismo prihvatanje različitosti, spremnost za preuzimanje odgovornosti, učestvovanje u javnim raspravama, osjećaj pravde i solidarnosti (Velički, Šenjug, 2010). Dakle, potrebno je razviti školsku kulturu u kojoj se demokratska načela poštuju i razumiju, u čemu veliku ulogu i značaj ima građansko vaspitanje i obrazovanje. U prilog tome, istraživanjem na uzorku učenika osnovnih i srednjih škola, došlo se do zaključka da preovladava zadovoljstvo učenika nastavnim predmetom Građansko vaspitanje i obrazovanje, u odnosu na sve ispitivane aspekte nastave, u odnosu na nastavnike, pozitivnu atmosferu, otvorenu diskusiju i slobodu (Džamonja-Ignjatović i sar., 2009). Značaj građanskog vaspitanja i obrazovanja za podsticanje i razvoj demokratske kulture škole ogleđa se i u mišljenju učitelja i nastavnika da je priprema učenika za ulogu

aktivnih i odgovornih građana jedna od najznačajnijih uloga vaspitno-obrazovnih ustanova, da sa takvim vaspitanjem i obrazovanjem treba početi što ranije, ugraditi ga u postojeće nastavne predmete, te da učenici na osnovu razumijevanja važnosti ljudskih prava i demokratije postaju bolji građani (Brcković, 2018; Batarelo i sar., 2010; Gülsün, Tural, 2018). Istraživanjem koje je rađeno na području cijele BiH, obuhvatajući učenike srednjih škola (gimnazija i srednje stručne i tehničke škole), došlo se do podataka koji ukazuju na to da nastavni predmet Građansko vaspitanje i obrazovanje značajno doprinosi razvoju pojedinih ličnih karakteristika učenika značajnih za život u demokratskom društvu i postavlja druge temelje značajne za djelovanje u skladu sa znanjima i vrijednostima o demokratiji, ljudskih pravima i građanstvu⁶.

S obzirom na to da je država dužna građanima obezbijediti uživanje demokratskih prava i sloboda, važno je da se budući učitelji osposobe za razvoj aktivne uloge učenika u društvu znanja koje će im pomoći u suočavanju s novim izazovima i novim problemima koje donosi XXI vijek (Borić i sar., 2008). Zato se primjena demokratskih principa u univerzitetskoj nastavi ogleda, između ostalog, u razvoju društvene odgovornosti i aktivnog učestvovanja studenata, koji će takve sposobnosti i vještine širiti kroz rad sa svojim budućim učenicima.

Uključivanje učenika u sferu podsticanja dobrih međuljudskih odnosa treba da se temelji na određenim principima demokratske kulture. Ti principi uključuju poštovanje različitosti, solidarnost i odgovoran odnos prema javnosti i opštem dobru (Diković, Drenjančević, 2019). Kako bi škola postala mjesto gdje postoje principi demokratske kulture, neophodna je saradnja svih uključenih učesnika. Principi demokratske kulture treba da budu prožeti svim subjektima u obliku aktivnosti koje će podsticati i usmjeravati argumentaciju, veće misaone operacije, učestvovanje, razumijevanje i prihvatanje ljudskih prava. Nastavnici bi, s jedne strane, trebalo da prikazuju, tumače, problematizuju, demonstriraju, dok s druge strane studenti/učenici učestvuju u raspravi, kritikuju, argumentuju (Скопљак и сар., 2016). Stoga, primjena ovih principa u školama ima ključnu ulogu u vaspitanju i obrazovanju, jer je škola zamišljena kao mala zajednica sa specifičnim pravilima i propisima, te mrežom odnosa koji utiču na kvalitet svakodnevnog života (Gollob et al., 2010).

⁶ <https://civitas.ba/regionalni-programi/regionalni-odbor/regionalno-istrazivanje/>

Važno je da fakulteti preuzmu veću ulogu u pružanju studentima vještina potrebnih za rad u društvu sa složenim društvenim problemima i demokratijom koju karakteriše pluralizam (Hurtado et al., 2003). Ta je činjenica naročito važna za studente učiteljskih fakulteta, koji će moći na bolji način širiti učeničke vještine aktivnog građanina. Osim toga, budući učitelji moraju biti pripremljeni za ulogu „transformacije intelektualaca“ kako bi restrukturisali odnose škole i zajednice, kao i za proširenje mogućnosti za demokratsko učestvovanje (Giroux, McLaren, 1986).

Kako bi budući učitelji stvorili kvalitetnu demokratsku kulturu u školi, potrebno je da škola bude povezana s iskustvima u zajednici. Takođe, veoma je važno u implementaciji sadržaja demokratije i ljudskih prava da budući učitelji podstiču učeničke vještine rješavanja problema, ktitičkog mišljenja, empatiju, uvažavanje različitosti, te da procjenjuju učeničke analitičke sposobnosti, kao i sposobnosti učestvovanja (Omodan, 2019; Torney-Purta, Lopez, 2006).

Proučavajući literaturu, došli smo do saznanja da problem spremnosti studenata – budućih učitelja za kreiranje demokratske kulture u školi nije dovoljno istražen. Međutim, pronašli smo nekoliko istraživanja koja se mogu indirektno povezati sa našim. Poseban naglasak stavili bismo na istraživanje provedeno na uzorku studenata Učiteljskog studija u Osijeku (32 ispitanika) i učitelja osnovnih škola (32 ispitanika). Cilj istraživanja bio je da se utvrdi povezanost samoprocjene učitelja i procjene studenata Učiteljskog studija o kvalitetnoj vaspitno-obrazovnoj praksi u sedam područja učiteljskog rada, odnosno da se istraže sličnosti i razlike u procjeni početnika. U okviru sedam područja nalazi se i izdvojeno područje demokratskih vrijednosti. S tim u vezi, na temelju njihovih stavova zaključeno je da je potrebno razumjeti vrijednosti civilnog društva i razviti vještine potrebne za aktivno učestvovanje u njemu te da su učitelji najkompetentniji na području uključivanja, različitosti i demokratskih vrijednosti (Matančić, 2018).

Cilj istraživanja na uzorku od 284 ispitanika bio je ispitati stavove koji utiču na područje desnog ekstremizma budućih vaspitača, učitelja i predmetnih nastavnika, te utvrditi odnos između njihovog znanja o političkim institucijama i procesima i navedenih stavova ispitanika. Podaci istraživanja ukazuju na to da postoji veza između nedemokratskih stavova i činjeničnog znanja o funkcionisanju demokratske države, a slabije poznavanje funkcionisanja demokratske države odgovara izraženijim nedemokratskim stavovima (Velički, Šenjug, 2010).

Istraživanje koje je imalo za cilj da se budući učitelji, studenti Učiteljskog studija u Puli (63 ispitanika) ispituju o razvoju građanskih kompetencija studenata ukazuje na to da studenti shvataju da su donošenje odluka i učestvovanje u društvu važni faktori koji učenicima daju smjernice za dalje učestvovanje i samopouzdanje u donošenju odluka (Pamić, 2019). Na uzorku od 192 studenta, buduća nastavnika, sprovedeno je istraživanje koje je imalo za cilj da utvrdi značaj poučavanja o demokratiji. Rezultati su pokazali da su studentima veoma važne aktivnosti u školi koje imaju za cilj podršku demokratskom društvu (Tonga, 2014). Nadalje, stavovi studenata (165 ispitanika), budućih učitelja, o važnosti izučavanja demokratije ukazuju na to da građansko vaspitanje i obrazovanje pomaže u ostvarenju građanskih dužnosti, kao i razumijevanju balansa između dužnosti – odgovornosti i prava – slobode građanina (Selda et al., 2019).

S obzirom na rezultate prethodno navedenih istraživanja, smatrali smo važnim da istražimo jesu li studenti učiteljskog studija spremniji za kreiranje demokratske kulture u školi nakon sprovođenja eksperimentalnog programa u nastavnim predmetima Vaspitanje za demokratiju i Metodika vaspitanja za demokratiju. Eksperimentalni program obuhvatao je uvođenje novih nastavnih sadržaja i načina rada. Za razliku od prethodnih programa (silabusa nastavnih predmeta) u kojima je akcenat stavljan na teorijska shvatanja o demokratiji, formalnom i neformalnom vaspitanju za demokratiju, ličnosti demokratskog učitelja, metodama i oblicima vaspitanja za demokratiju, sadržajima vaspitanja za demokratiju, vaspitanju za unapređivanje mjera javne politike i vaspitanju idealnog građanina, u jednogodišnjem eksperimentalnom programu akcenat je stavljen na konstituente metodike građanskog obrazovanja i vaspitanja za demokratiju, perspektive demokratske kulture u školi, faktore građanskog vaspitanja i obrazovanja, neposredne učesnike institucionalnog građanskog vaspitanja i obrazovanja, sadržaje i obilježja programa građanskog vaspitanja i obrazovanja, principe građanskog vaspitanja i obrazovanja i demokratske kulture, oblike i metode građanskog vaspitanja i obrazovanja. Prilikom izučavanja ovih sadržaja, studenti su bili u mogućnosti da prikupljaju i procjenjuju različite informacije, da pregovaraju i saraduju. Upoznati su sa različitim tehnikama nenasilnog rješavanja problema, te načinima kako da postignu kompromis i konsenzus, zauzimaju i odbrane stav, kritički i konstruktivno razmišljaju o društvenom životu i načinu njegovog poboljšavanja, te sa specifičnostima primjene različitih nastavnih modela (simulacija, interakcija, debata, vježbe kritičkog mišljenja, i sl.).

Metod istraživanja

Cilj i hipoteza istraživanja

Cilj istraživanja bio je identifikacija spremnosti studenata za kreiranje demokratske kulture u školi. Tačnije, htjeli smo identifikovati, prema samoprocjenama studenata, napredak u poznavanju referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu Savjeta Evrope (RFCDC), poznavanju resursa/priručnika koji se odnose na demokratiju i ljudska prava, napredak u spremnosti da se kritički osvrću na buduću profesionalnu praksu, u poznavanju principa demokratske prakse i obrazovanja o ljudskim pravima, u uviđanju važnosti kreiranja demokratske kulture u školi, u pripremljenosti za stvaranje demokratske kulture, kao i napredak u opremljenosti alatima i strategijama aktivnih metoda učenja i poučavanja. Pošli smo od hipoteze da će nakon dvosemestralnog eksperimentalnog programa studenti biti spremniji nego prije za kreiranje demokratske kulture u školi.

Vrsta istraživanja i postupak

Sprovođenje istraživanja imalo je elemente kvantitativne, ali i jednim manjim dijelom kvalitativne metodologije. U zimskom semestru program je realizovan u okviru predmeta Vaspitanje za demokratiju, a u ljetnom u okviru Metodike vaspitanja za demokratiju, kao obaveznih nastavnih predmeta na Učiteljskom studiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci. Dakle, ovo je bio eksperiment s jednom istraživačkom grupom.

Sadržaj ovog eksperimentalnog programa kombinovan je sa poznavanjem koncepata temelja demokratije, a uključivao je primjenu različitih interaktivnih modela i vježbi kritičkog i kreativnog mišljenja. Takođe, koncept tzv. nadležnosti za kulturu demokratije razvio je Savjet Evrope. Kao treći element, ovaj program okarakterisala je ideja da se relevantnije prakse, osim mentorskih konsultacija, moraju uključiti u osnovne studije za profile učitelja.

Zbog pandemije uzrokovane virusom korona i mijenjanja preventivnih epidemioloških mjera, program je imao obilježja hibridnog ili kombinovanog obrazovanja (Јоргић, 2017). Učenje na daljinu kombinovano je s poučavanjem uživo. Eksperimentalni program započeo je u novembru 2020, a završio u junu 2021. godine. Ukupni fond časova uključen u eksperimentalni program bio je 60 (30 + 30).

Nakon prikupljanja podataka iz početnog, intermedijarnog i završnog mjerenja, analizu smo izvršili kvantitativno i kvalitativno. Kvantitativna analiza odnosila se na poređenje intermedijarnog i završnog stanja u odnosu na početno stanje spremnosti studentkinja za kreiranje demokratske kulture u školi. Zbog malog uzorka i velike vjerovatnoće da distribucija podataka nije normalna, odlučili smo se za neparametrijski postupak, odnosno tzv. test predznaka. Ovim testom utvrdili smo efekte dvosemestralnog istraživačko-eksperimentalnog programa. Kvalitativna analiza provedena je kako bi se utvrdili najkorisniji aspekti programa istraživanja i identifikovale najkorisnije aktivnosti u kojima su studentkinje učestvovala, a koje bi bile spremne koristiti u budućem stručnom radu sa učenicima.

Uzorak i instrument u istraživanju

Uzorak je uključivao 23 studentkinje treće godine Učiteljskog studija, od kojih je 20 studentkinja ispunilo upitnike u sve tri faze mjerenja. Studentkinje su uglavnom bile starosti 21 godinu i dolazile su iz različitih mjesta širom Republike Srpske (BiH). Pohađale su dvosemestralni istraživački (eksperimentalni) program koji je bio dio internacionalnog projekta unapređivanja demokratije u školama.

Tvorac upitnika za potrebe ovog istraživanja bila je Bojana Dujković, projekt menadžer prethodno navedenog projekta. Upitnik je imao formu A (prije početka eksperimentalnog programa) i formu B (intermedijarno i na kraju eksperimentalnog programa). Upitnik A imao je 13 pitanja, a upitnik B 14 pitanja. Obje forme upitnika imale su petostepenu skalu samoprocjene Likertovog tipa sa osam identično uobičajenih tvrdnji za praćenje efekata eksperimentalnog programa od dva semestra. Nivoi samoprocjenjivanja na ovoj skali bili su: „uopšte ne” – 1 i 2, „u izvjesnoj mjeri” – 3 i 4, i „u velikoj mjeri” – 5. Sadržaj upitnika odnosio se na: poznavanje Referentnog okvira kompetencija za Savjet Evrope za demokratsku kulturu (RFCDC), korištenje resursa/priručnika koji se odnose na demokratiju i ljudska prava, spremnost na kritički pregled buduće profesionalne prakse, važnost poznavanja demokratske prakse i obrazovanja o ljudskim pravima u budućoj ulozi nastavnika, važnost stvaranja demokratske kulture u školi, spremnost za stvaranje demokratske kulture u školi, opremljenost alatima i strategijama za korištenje aktivnih metoda sa učestvovanjem u ulozi učitelja, aspekt eksperimentalnog programa koristan za buduću nastavnu praksu, praktičnu

nastavu u školi, simuliranu nastavu na fakultetu, povratne informacije od mentora i poboljšanje nastavnih vještina.

Rezultati istraživačkih nalaza i diskusija

Kako je cilj istraživanja bio identifikacija spremnosti studenata za kreiranje demokratske kulture u školi, stoga smo ovu spremnost mjerili u više navrata: inicijalno, intermedijarno (ili na kraju zimskog semestra) i finalno (ili na kraju ljetnog semestra). Stoga se naša hipoteza odnosila na to da će studenti nakon eksperimentalnog programa realizovanog u okviru dva predmeta prema njihovoj samoprocjeni biti spremniji nego prije za kreiranje demokratske kulture u školi.

U tabeli 1 predstavljamo uporednu analizu aritmetičkih sredina procjenjivanja studentkinja na svih osam tvrdnji iz gorenavedene (u opisu upitnika) skale samoprocjenjivanja.

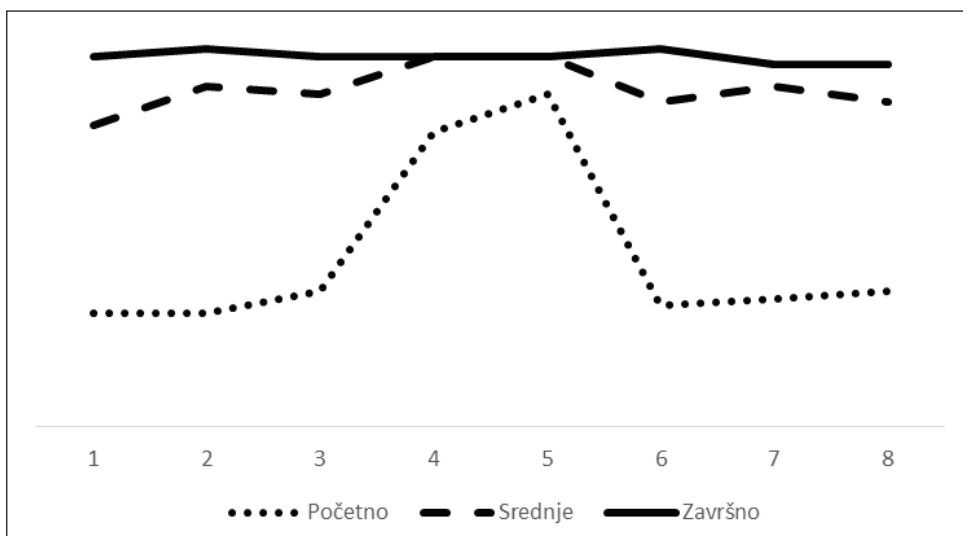
Tabela 1

Komparativna analiza aritmetičkih sredina na sve tri faze mjerenja

Faza/Tvrdnja	1	2	3	4	5	6	7	8
Inicijalno	1,5	1,5	1,8	3,9	4,4	1,6	1,7	1,8
Intermedijarno	4	4,5	4,4	4,9	4,9	4,3	4,5	4,3
Finalno	4,9	5	4,9	4,9	4,9	5	4,8	4,8

Tabela pokazuje da studentkinje nakon intermedijarnog mjerenja još nisu bile dovoljno spremne za kreiranje demokratske kulture u školi. Međutim, nakon finalnog mjerenja, odnosno tek nakon drugog, ljetnog semestra, prikazanog u istoj tabeli, jasno je da su studentkinje postigle značajan napredak (sve aritmetičke sredine bile su veće od 4,5), te da su, prema njihovim samoprocjenama, spremnije nego prije za kreiranje demokratske kulture u školi.

Kako bismo imali jasniji i precizniji uvid u efekte dvosemestralnog istraživačkog programa, na grafikonu 1 prikazani su trendovi napretka spremnosti studentkinja za sve tri faze mjerenja.



Grafikon 1: Efekat dvosemestralne obuke
(inicijalno –intermedijarno –finalno mjerenje)

Legenda:

- 1 – Poznavanje referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu Savjeta Evrope (RFCDC)
- 2 – Korištenje resursa/priručnika koji se odnose na demokratiju i ljudska prava
- 3 – Spremnost na kritički pogled na buduću profesionalnu praksu
- 4 – Važnost poznavanja principa demokratske prakse i obrazovanja o ljudskim pravima u budućoj ulozi učitelja
- 5 – Važnost stvaranja demokratske kulture u školi
- 6 – Spremnost za stvaranje demokratske kulture u školi
- 7 – Osjećaj spremnosti za kritičko promišljanje buduće profesionalne prakse
- 8 – Opremljenost alatima i strategijama za korištenje aktivnih metoda za učestvovanje u ulozi učitelja

U grafikonu 1 možemo vidjeti da se najmanji „skok” u procjeni studentkinja dogodio na četvrtoj i petoj tvrdnji. Međutim, nije se mogao očekivati značajan napredak u procjenama studentkinja o „važnosti poznavanja demokratske prakse i obrazovanja o ljudskim pravima u budućoj ulozi učitelja” i „važnosti stvaranja demokratske kulture u školi” s obzirom na to da su vrijednosti tih procjena bile prilično visoke u početnom mjerenju (3,9 i 4,4). Važnost poznavanja

načela demokratske prakse može se povezati s ranijim istraživanjima, u kojima je utvrđeno da lošije poznavanje funkcionisanja demokratske države odgovara izraženijim nedemokratskim stavovima (Velički, Šenjug, 2010).

U nastavku predstavljamo rezultate testa predznaka kako bismo vidjeli ukupni efekat dvosemestralnog eksperimentalnog programa na svih osam odrednica, odnosno preduslova za spremnost kreiranja demokratske kulture u školi. Rezultati ovog ispitivanja prikazani su u tabeli 2.

Tabela 2

Test predznaka na tri relacije mjerenja

Rbt	R	Relacije mjerenja					
		Početno		Srednje		Završno	
		n	p	n	p	n	p
1	-	0		0		0	
	+	19	.000	11	.001	20	.000
	=	1		9		0	
2	-	0		0		0	
	+	19	.000	10	.002	20	.000
	=	1		10		0	
3	-	1		1		0	
	+	19	.000	11	.006	19	.000
	=	0		8		1	
4	-	0		3		1	
	+	12	.000	2	1.000	12	.003
	=	8		15		7	
5	-	0		3		2	
	+	7	.016	3	1.000	9	.065
	=	13		14		9	
6	-	0		1		0	
	+	20	.000	11	.006	20	.000
	=	0		8		0	
7	-	0		2		1	
	+	19	.000	7	.180	19	.000
	=	1		11		0	
8	-	0		3		0	
	+	20	.000	10	.092	19	.000
	=	0		7		1	

Legenda: Rbt – redni broj tvrdnje; R – razlike (- negativne razlike, + pozitivne razlike, = nema razlike); n – broj razlika između mjerenja; p – značajnost razlika.

Između početnog i srednjeg mjerenja dominirale su pozitivne razlike, koje su bile statistički značajne u svih osam tvrdnji. Tačnije, nakon gotovo tri mjeseca eksperimentalnog programa, rezultati na kraju zimskog semestra bili su znatno veći nego na početku semestra. Između srednjih i završnih mjerenja (ljetni semestar) razlike su bile statistički značajne u tvrdnjama 1, 2, 3 i 6, dok u preostalim tvrdnjama nije bilo značajnih promjena (4, 5, 7 i 8). Ovaj je rezultat bio očekivan s obzirom na iskustvo iz prethodnog, zimskog semestra. Ipak, u četiri gore pomenute tvrdnje dogodile su se dodatne pozitivne promjene. Konačni efekat eksperimentalnog programa opažen je u oba semestra. Tačnije, uočili smo promjene u odnosu početnog i završnog mjerenja (kraj ljetnog semestra u odnosu na početak zimskog semestra). Samo u domenu „važnost stvaranja demokratske kulture u školi” (5. tvrdnja) nije postignuta statistički značajna pozitivna promjena. Međutim, valja naglasiti da je ovaj opšti stav imao veliku vrijednost pri početnom mjerenju, pa se moglo očekivati da neće doći do statistički značajne promjene. Za razliku od prijašnjih istraživanja (Pažur, 2019), gdje je pokazano da, po mišljenju učitelja, postoji srednji nivo demokratske školske kulture, te nešto niži, ali još uvijek značajan nivo autoritarne školske kulture, u ovom studentkinje očekuju da će taj nivo biti viši. Statistički značajne pozitivne promjene postignute su u preostalim sedam tvrdnji u periodu od dva semestra, što ukazuje na pedagošku opravdanost i vrijednost sljedećih aspekata realizovane nastave u oba semestra:

- poznavanje Referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu Savjeta Evrope (RFCDC),
- korištenje resursa/priručnika koji se odnose na demokratiju i ljudska prava,
- spremnost na kritičko promišljanje buduće profesionalne prakse,
- važnost poznavanja načela demokratske prakse i obrazovanja o ljudskim pravima u budućoj ulozi nastavnika,
- spremnost na stvaranje demokratske kulture u školi,
- osjećaj spremnosti za kritičko promišljanje buduće profesionalne prakse,
- opremljenost alatima i strategijama za korištenje aktivnih metoda za učestvovanje u ulozi nastavnika.

Zahvaljujući našem eksperimentalnom programu, koji je uključivao različite relevantne nastavne sadržaje, interaktivne modele, vježbe kritičkog

i kreativnog mišljenja, studentkinje su na ovaj način, prema njihovim samoprocjenama, bile bolje pripremljene za stvaranje i razvoj demokratske kulture u svom budućem profesionalnom radu. Identifikovale su šest aspekata eksperimentalnog programa koji su im bili posebno korisni za buduću nastavnu praksu. Tabela 3 prikazuje njihove sklonosti prema najkorisnijim aspektima dvosemestralnog eksperimentalnog programa

Tabela 3

Komparativna analiza korisnih aspekata eksperimentalnog programa

Korisni aspekti eksperimentalnog programa					
Srednje mjerenje			Završno mjerenje		
Rang	f	%	Rang	f	%
1	18	90	1	20	100
2	15	75	2	20	100
3	12	60	3	14	67
4	11	55	4	10	48
5	9	45	5	9	43
6	8	40	6	5	24

Za većinu studentkinja (njih preko 50%), najkorisniji aspekti eksperimentalnog programa za buduću nastavnu praksu bili su: 1) mogućnost razvoja praktičnih vještina učitelja kroz simulaciju poučavanja (90% i 100%), 2) interaktivni rad u grupi (75% i 100%), i 3) novi izvori/priručnici vezani za obrazovanje o demokratiji i ljudskim pravima (60% i 67%). U zaključcima istraživanja (Pamić, 2019) nalazimo da je kvalitet studentske interakcije vrlo važan, odnosno da su donošenje odluka i učestvovanje u društvu jedan od važnih faktora koji studentkinjama omogućuje dalje učestvovanje i samopouzdanje pri donošenju odluka. Drugi, manje korisni aspekti ovog eksperimentalnog programa bili su: učenje o ključnim kompetencijama i deskriptorima u skladu s Referentnim okvirom kompetencija za demokratsku kulturu, prilika za razvoj praktičnih vještina učitelja kroz nastavnu praksu u školi i razmišljanje o vježbanju u vlastitoj nastavi. Pošto studentkinje zbog pandemije izazvane virusom korona nisu nijednog dana imale nastavnu praksu u školi, otuda i ovakvi rezultati za ove aspekte programa.

Najkorisnije aktivnosti u kojima su studentkinje učestvovalе u dvosemestralnom eksperimentalnom programu i koje bi bile spremne koristiti u budućnosti, prema njihovim percepcijama, jesu:

- a) nakon srednjeg/intermedijarnog mjerenja (nakon zimskog semestra):
 - simulacije,
 - vježbe kritičkog mišljenja,
 - bilješke iz teksta,
 - vježbe;
- b) nakon konačnog/finalnog mjerenja (nakon ljetnog semestra):
 - simulacije,
 - radionice,
 - prezentacije,
 - interaktivna vježba „Vrteška”.

U oba semestra, zbog specifične situacije i prilagođavanja nastave epidemiološkoj situaciji, pokazalo se da su simulacije bile najkorisnije aktivnosti u kojima su studentkinje učestvovalе, pa su ih opravdano bile najspremnije koristiti u budućem profesionalnom angažmanu. Posljednje pitanje u upitniku forme B odnosilo se na samoprocjene studentkinja koliko smatraju da im je učestvovanje u ovom eksperimentalnom programu poboljšalo nastavničke vještine. Većina studentkinja procijenila je da je on poboljšao njihove nastavničke vještine.

Rezultati našeg istraživanja, koji ukazuju na važnost građanskog vaspitanja i obrazovanja i primjene interaktivnih modela poučavanja za promovisanje demokratske kulture u školi, mogu se povezati s drugim tangentnim istraživanjima koja ističu potrebu za razvojem vještina za aktivno učestvovanje u nastavnom procesu, te da su nastavnici najkompetentniji u uključivanju, različitosti i demokratskim vrijednostima (Matančić, 2018; Velički, Šenjig, 2010). Simulacije, radionice, vježbe kritičkog mišljenja, interaktivni modeli poučavanja koji su se istakli kao posebno važni u našem radu mogu se povezati s istraživanjem koje ukazuje na to da su donošenje odluka i učestvovanje u društvu važni faktori koji učenicima daju smjernice za dalje učestvovanje i povjerenje u sebe pri donošenju odluka (Pamić, 2019).

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je identifikacija spremnosti studenata, prema njihovoj samoprocjeni, za kreiranje demokratske kulture u školi. Analiza prikupljenih podataka iz početnog, srednjeg i završnog mjerenja provedena je na dva načina – kvantitativno i kvalitativno. Nalazi istraživanja pokazali su da ovaj eksperimentalni program, temeljen na različitim sadržajima, interaktivnim modelima učenja, vježbama kritičkog i kreativnog mišljenja, utiče na bolju spremnost studentkinja za stvaranje i razvoj demokratske kulture, a studentkinje su identifikovale šest aspekata istraživačkog programa koji će biti posebno korisni za njihovu buduću nastavnu praksu. Kada su u pitanju sadržaji eksperimentalnog programa, dobijeni podaci ukazuju na značajnu razliku u odnosu na varijable „poznavanje referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu Savjeta Evrope (RFCDC)” i „spremnost za stvaranje demokratske kulture u školi”. Najkorisnije aktivnosti (načini rada) u kojima su studentkinje učestvovalе u dvosemestralnom eksperimentalnom programu i koje bi bile spremne koristiti u budućnosti, prema njihovim samoprocjenama, jesu simulacije, radionice, prezentacije i interaktivna vježba „Vrteška”.

Nadamo se da će rezultati ovog istraživanja dati značajan doprinos poboljšanju profesionalnih kompetencija studenata – budućih učitelja, koji će takve sposobnosti, vještine i spremnost prenositi svojim budućim učenicima u nastavnom procesu, podstičući i jačajući demokratsku kulturu u školi, razvoj građanskog vaspitanja i obrazovanja uopšteno, i da će biti smjernica za dalja naučna istraživanja u ovom području.

Najveće ograničenje ovog istraživanja jeste nepostojanje kontrolne grupe ispitanika kako bi se mogao provesti eksperiment sa paralelnim grupama, a koji je ipak metodološki relevantniji u odnosu na eksperiment sa jednom grupom. Takođe, ograničenja su nedostatak prakse u školama i neključnost studenata sa studijskih programa drugih nastavničkih usmjerenja. Otuđa, mogući pravci za nova istraživanja mogli bi se povezati s drugim studijskim programima učitelja, odnosno s drugim predmetima važnim za nastavničku profesiju, obavezno uključujući mentorisanje i praksu u školama.

Literatura

- Batarelo, I., Čulig, B., Novak, J., Reškovac, T., Spajić Vrkaš, V. (2010). *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa*. Centar za ljudska prava. http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/1889/1/dem_i_ludska_prava_u_os.pdf
- Bašturk, A., Altun, T. (2018). Određivanje stavova budućih učitelja o karakteristikama demokratskih škola. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 20(4), 1327 – 1351. <https://doi.org/10.15516/cje.v20i4.3002>
- Borić, E., Jindra, R., Škugor, A. (2008). Razumijevanje i primjena sadržaja cjeloživotnog učenja za održivi razvoj. *Odgojne znanosti*, 10(2), 315 – 327. <https://hrcak.srce.hr/29572>
- Bringle, R., Brown, L., Hahn, T., Studer, M. (2019). *Pedagogies and civic programs to develop competencies for democratic culture and civic learning outcomes*. *Revista de pedagogia*, 71 (3), 27 – 43. <https://doi.org/10.13042/Bordon.2019.72003>
- Brcković, A. (2018). *Demokratizacija odgojno-obrazovne ustanove*. Pedagoški fakultet u Puli.
- Diković, M., Drenjančević, T. (2019). Aktivnosti mladih u društvenoj zajednici – mišljenje studenata (budućih učitelja i nastavnika). *Život i škola*, 65(1 – 2), 87 – 99. <https://doi.org/10.32903/zs.65.1-2.6>
- Edgar, E., Patton, J., Day-Vines, N. (2002). Democratic dispositions and cultural competency: Ingredients for school renewal. *Remedial and Special Education*, 23(4), 231 – 241. <https://doi.org/10.1177/07419325020230040601>
- Giroux, H., McLaren, P. (1986). Teacher education and the politics of engagement: The case for democratic schooling. *Harvard educational review*, 56(3), 213 – 239. http://digitalcommons.chapman.edu/education_articles
- Gollob, R., Krapf, P., Olafsdottir, Ó., Weidinger, W. (2010). *Obrazovanjem do demokracije*. Vijeće Europe (Council of Europe Publishing). https://issuu.com/livingdemocracy/docs/bs_voll_educating_democracy

- Şahan, G., Ayşegül, T. (2018). Evaluation of human rights, citizenship and democracy course by teacher's vision. *World Journal of Education*, 8(2), 46 – 53. <https://doi.org/10.5430/wje.v8n2p46>
- Gvozdanović, A. (2010). Neki indikatori političke kulture hrvatskih studenata. *Sociologija i prostor: Časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 48(3), 461 – 477. <https://hrcak.srce.hr/67289>
- Hurtado, S. Engberg, M., Ponjuan, L. (2003). *The impact of the college experience on students' learning for a diverse democracy. In annual meeting of the Association for the Study of Higher Education.* OR.
- Ilišin, V. (2008). Zagrebački studenti o demokraciji i političkom aktivizmu mladih. *Sociologija i prostor*, 46(3 – 4), 311 – 340. <https://hrcak.srce.hr/31810>
- Јоргић, Д. (2004). Од респонсибилне наставе до респонсибилне школе. *Наша школа*, 26(3 – 4), 54–64. <https://drazenkojorgic.com>
- Јоргић, Д. (2017). Перспективе хибридног образовања одраслих. Зборник радова са научног скупа *Наука и стварност*, књига 11, том 2, 79 – 92. <https://doi.org/10.7251/ZRNS1702079J>
- Коваčić, М., Horvat, М. (2016). *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih.* Institut za društvena istraživanja.
- Matančić, М. (2018). *Povezanost samoprocjene učitelja i procjene studenata Učiteljskog studija o kvalitetnoj obrazovnoj praksi* (Doktorska disertacija). Učiteljski fakultet u Osijeku. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:812222>
- Pamić, М. (2019). *Poticanje kompetencija kod studenata – uloga učitelja* (Diplomski rad). Pedagoški fakultet u Puli. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu:3431>
- Pažur, М. (2019). *Povezanost demokratskoga školskog vođenja i demokratske školske kulture u percepciji učitelja osnovnih škola* (Doktorska disertacija). Fakultet za društvene i humanističke nauke u Rijeci. <https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A2337/datastream/PDF/view>
- Pažur, М. (2020). Karakteristike demokratske školske kulture i demokratskoga školskog vođenja u osnovnim školama iz učiteljske perspektive. *Metodički oglеди*, 27(2), 49 – 74. <https://doi.org/10.21464/mo.27.2.6>

- San, S., Nurhak, C. D., Iskender, D. (2019). Opinions of Social Studies Candidate Teachers on Democracy and Citizenship. *International Journal of Progressive Education*, 15(4), 96 – 107. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2019.203.8>
- Скопљак, М., Зечевић, И., Дробац, М. (2016). Квалитет универзитетске наставе и способност апстрактног мишљења студената. *Наша школа*, 20(1 – 2), 81 – 94. <https://doi.org/10.7251/NSK1601081S>
- Šalaj, B. (2015). Novi program građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskim školama: početak ozbiljnog rada na razvoju demokratske političke kulture mladih ili smokvin list Ministarstva? *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*, 241 – 268. <https://www.bib.irb.hr/858793>
- Tonga, D. (2014). How Can We Get the Information about Democracy? The Example of Social Studies Prospective Teachers. *Online Submission* 6(2), 265–277. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED548042.pdf>
- Torney-Purta, J., Lopez, S. W. (2006). *Developing Citizenship Competencies from Kindergarten through Grade 12: A Background Paper for Policymakers and Educators*. Education Commission of the States (NJ3). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED493710.pdf>
- Velički, D., Šenjug, A. (2010). Učenje demokracije i demokratske kompetencije budućih odgojitelja i učitelja. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 151(3–4), 390 – 406. <https://hrcak.srce.hr/82715>
- Džamonja Ignjatović, T., Baucal, A., Radić-Dudić, R. (2009). Građansko vaspitanje u osnovnim i srednjim školama u Srbiji – evaluativna studija, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 3(3), 711 – 723. <http://reff.f.bg.ac.rs/handle/123456789/873>
- Omodan, B. (2019). Democratic Pedagogy in South Africa: A rethinking Viewpoint for knowledge Construction. *Journal of Social Studies Education Research* 10(2), 188 – 203. <https://civitas.ba/regionalni-programi/regionalni-odbor/regionalno-istrazivanje/>

READINESS OF STUDENTS – FUTURE JUNIOR GRADE TEACHERS FOR CREATING DEMOCRATIC CULTURE IN SCHOOL

Margareta Skopljak
Zelimir Dragic
Drazenko Jorgic
Rolf Gollob

Abstract

The research aims at examining the self-evaluation of readiness of female students of the Teachers' College for creating democratic culture in school through an experimental content introduced in two course units: Moral Education for Democracy and Methodology of Moral Education for Democracy (during a single academic year). The sample comprised 23 female students of the third-year undergraduate studies of the Teachers' College, with a single group experiment applied. The respective analyses concerning the initial, the intermedial, and the final evaluations were conducted both quantitatively and qualitatively. The results show that this experimental programme, based on various relevant contents, interactive models, and exercises in critical and creative thinking, contributes to better readiness of respondents for creating and developing democratic culture in school environment, which confirms the main hypothesis of the research. Overall, the results of this andragogical-methodological research represent a significant contribution to improving professional competences of future junior grade teachers, to encouraging democratic culture in school, and to developing of the civics and education in general.

Keywords: *democratic culture in school, democratic principles of school, civics, students-future junior grade teachers.*

ГОТОВНОСТЬ СТУДЕНТОВ – БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К СОЗДАНИЮ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ШКОЛЕ

Маргарета Скопляк
Желимир Драгич
Драженко Йоргич
Рольф Голлоб

Резюме

Целью нашего исследования было изучение самооценки готовности студентов-педагогов к созданию демократической культуры в школе посредством экспериментальной программы по двум предметам: «Образование для демократии» и «Методика образования для демократии» (в течение одного учебного года). В выборку вошли 23 студентки третьего курса Кафедры педагогики, и с одной группой был применен эксперимент. Анализ собранных данных измерялся качественно и количественно на начальном, среднем и конечном этапах. Результаты исследования показали, что эта экспериментальная программа, основанная на разнообразном актуальном содержании, интерактивных моделях, упражнениях на критическое и творческое мышление, способствует лучшей готовности студентов к созданию и развитию демократической культуры в школе. Таким образом, основная гипотеза исследования подтвердилась. Результаты этого андрагогически-методического исследования представляют собой значительный вклад в повышение профессиональных компетенций студентов-будущих учителей, поощрение и укрепление демократической культуры в школе, а также развитие гражданской жизни и образования в целом.

Ключевые слова: демократическая культура школы, демократические принципы школы, гражданское воспитание и образование, студенты-будущие учителя